İRAM
İran Araştırmaları Merkezi

İRAN-TALİBAN İLİŞKİLERİ

Rahimullah Farzam

Perspektif

Şubat 2019

İRAM
İran Araştırmaları Merkezi

Telif Hakkı

Copyright © 2019 İran Araştırmaları Merkezi (İRAM). Bu eserin bütün hakları saklıdır.

Bu eser İRAM'dan yazılı izin alınmadan elektronik veya mekanik yollarla çoğaltılamaz. Metnin dijital versiyonu için www.iramcenter.org adresini ziyaret ediniz. Dijital kopya bu siteye aktif link verilerek kısmi olarak paylaşılabilir.

Burada ortaya konulan görüşler öncelikli olarak yazara aittir ve İRAM'ın kurumsal görüşlerini yansıtmak zorunda değildir.

Editör: Umut Başar
Grafik Tasarım: Hüseyin Kurt

İran Araştırmaları Merkezi
Oğuzlar, 1397. Sk., 06520, Çankaya Ankara / Türkiye Tel: +90 (312) 284 55 02-03 | Faks: +90 (312) 284 55 04
e-posta : info@iramcenter.org | www.iramcenter.org

İRAM
İran Araştırmaları Merkezi

Perspektif

İran-Taliban İlişkileri

Iran-Taliban Relations

روابط ایران و طالبان

Yazar Hakkında:

Rahimullah Farzam

Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümünden mezun oldu. Aynı üniversitenin Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümünden yüksek lisans derecesi aldı. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Tarih Bölümünde "İran'ın Güney Asya Ülkeleriyle İlişkileri" konulu tez çalışmasına devam eden Farzam, araştırmalarında İran iç ve dış politikası, Ortadoğu'da devlet dışı aktörler gibi konulara ağırlık vermektedir. Farzam ana dili Özbekçenin yanı sıra iyi derecede Türkiye Türkçesi, İngilizce ve Farsça bilmektedir.

Şubat 2019

İÇİNDEKİLER

Özet **3**
Giriş **4**
Tarihî Arka Plan **4**
2001 Sonrası İran'ın Afganistan Politikası **5**
Taliban ile İlk Temaslar **6**
Günümüzde İran-Taliban İlişkileri **7**
İran'ın Stratejik Hedefleri **7**
Sonuç **8**
Kaynakça **10**

ÖZET

- Hem coğrafi hem de dil ve mezhep yakınlığı sebebiyle Afganistan'ı doğal nüfuz alanı olarak gören İran İslam Cumhuriyeti, kurulduğundan beri bu ülkede etki alanını genişletme çabası içerisinde olmuştur.
- Sovyetler Birliği ve ABD gibi iki süper gücün bölgeden çekilmesinin oluşturduğu boşluk Afganistan'ın Suudi Arabistan, Pakistan ve İran arasında şiddetli vekalet savaşlarının yaşandığı bir alana dönüşmesine zemin hazırlamıştır.
- İlk kez 2009 yıllında uluslararası basınca gündeme getirilen İran-Taliban iş birliği 2013-2014 yıllarına doğru zirveye ulaşmıştır.
- Trump yönetiminin nükleer anlaşmadan çekilmesinden sonra Tahran, Taliban üzerindeki nüfuzunu daha agresif bir şekilde kullanmaya başlamıştır.
- 1989'da Sovyetlerin Afganistan'dan çekilmesinin İran'a yeni fırsatlar sunmasına benzer şekilde ABD'nin Afganistan'dan çekilmesi de bu ülkede daha fazla istikrarsızlığa ve siyasi boşluğa yol açabilir ve bu durum İran için bir fırsata dönüşebilir.

Anahtar Kelimeler: Afganistan, İran, Taliban, Dış Politika

SUMMARY

- The Islamic Republic of Iran, which considers Afghanistan as its natural zone of influence because of its geographical, linguistic and sectarian affinity, has been trying to expand its sphere of influence in this country since its establishment.
- The withdrawal of Soviet Union and The United States as two superpowers from Afghanistan created a power vacuum that transformed the country into a lethal battle ground for proxy wars between Saudi Arabia, Pakistan and Iran.
- Iran-Taliban cooperation which was brought into question for the first time by the international media in 2009, reached its peak between 2013 and 2014.
- After the withdrawal of the Trump administration from the nuclear deal, Tehran began to use its influence on Taliban more aggressively.
- The withdrawal of the Soviets from Afghanistan in 1989 has provided Iran new opportunities to penetrate into this country. Likewise, the US drawdown in Afghanistan may lead to greater instability and political gap in this country and could bring the country into the sphere of Iranian influence.

Keywords: Afghanistan, Iran, Taliban, Foreign Policy,

چکیده

- جمهوری اسلامی ایران که از لحاظ نزدیک بودن جغرافیایی، زبانی و فرقه ای افغانستان را به عنوان کشوری تحت نفوذ می داند، از تاسیس تا امروز تلاش دارد نفوذ خود را در این سرزمین گسترش دهد.
- پس از خروج اتحاد جماهیر شوروی و ایالات متحده آمریکا به عنوان دو ابر قدرت جهان از افغانستان، این کشور تبدیل به سرزمینی جنگ های نیابتی میان عربستان سعودی پاکستان و ایران شده است.
- همکاری ایران با گروه طالبان برای نخستین بار در سال ۲۰۰۹ توسط رسانه های بین المللی برملا شده و در سال های ۲۰۱۳ و ۲۰۱۴ این همکاری به اوج خود رسیده است.
- ایران پس خروج دولت ترامپ از برجام نفوذ خود بر گروه طالبان را شدت بخشیده است.
- خروج شوروی ها از افغانستان در سال ۱۹۸۹ فرصت های جدیدی برای ایران فراهم کرده است. خروج ایالات متحده آمریکا از این کشور نیز منجر به بی ثباتی بیشتر و شکاف های سیاسی خواهد شد که از این فرصت ایران می تواند استفاده کند.

کلید واژه ها: آفغانستان، ایران، طالبان، سیاست خارجی

Giriş

İran İslam Cumhuriyeti, kuruluşundan bu yana rejimin bekasını hedef alan ABD menşeli tehditleri bertaraf etmek ve bölgesel çıkar ve nüfuzunu korumak ve genişletmek hedefiyle güvenlik merkezli bir dış politika izlemiştir. Bu dış politika, ABD ile İran arasında askerî güç farkının kabulünden yola çıkmakta ve iki ülke arasında doğrudan bir askerî çatışmanın yaşanmasına mahal vermemeye dayanmaktadır. Bununla birlikte Tahran, ABD'ye karşı etkili bir caydırıcı güç oluşturmak için hem dış politikada hem de askerî alanda geleneksel olmayan, asimetrik stratejiler geliştirmiştir. Bu strateji doğrultusunda Tahran, örgütlediği vekil güçler aracılığıyla sınır ötesinde çıkar alanları oluşturmuş, nüfuzunu genişletmiş ve söz konusu vekil güçleriyle kendi güvenliğini tehdit eden unsurlarla asimetrik bir savaş yürütmüştür.

1980'ler boyunca ABD karşıtlığı, Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgali ve İran-Irak savaşı gibi değişkenler, İran dış politikasını şekillendirmiştir. Bu bağlamda Sovyetler Birliği'nin Afganistan'dan çekilmesi, İran-Irak Savaşı'nın sona ermesi ve İran İslam Cumhuriyeti'nin kurucu lideri Ayetullah Humeyni'nin vefat etmesi gibi etkenler, İran dış politikasında yeni bir safha başlatmıştır. Özellikle Humeyni döneminde dış politikada hissedilen yoğun ideolojik vurgu ilerleyen yıllarda söylem düzeyinde korunsa da pratikte İran, pragmatist bir dış politika izlemeye başlamıştır. Bu anlamda İran İslam Cumhuriyeti'nin Afganistan politikası, ideoloji merkezli olmaktan ziyade genellikle konjonktürel gelişmelere bağlı olarak şekillenmiştir. 40 yıllık tarihi boyunca İran İslam Cumhuriyeti'nin Afganistan'a yönelik dış politikasını belirleyen faktörler genel olarak Sovyetlerin Afganistan işgalinin İran'daki yansımalarına dönük mücadele, Suudi Arabistan-İran rekabeti gereği bu ülkenin Afganistan'da nüfuz elde etmesini önleme, Afganistan hükûmeti üzerinde nüfuz sahibi olma ve 2001 sonrası dönemde ise ABD'nin Afganistan'daki varlığı ve DEAŞ gibi radikal mezhepçi örgütlerle mücadele başlıkları altında özetlenebilir.

İran, Afganistan'da farklı türde etki alanları yaratmıştır. Sovyet işgali sırasında (1979-88) Şiileri destekleyerek[1] "ideolojik bir etki alanı" yaratan İran, 1990'larda Tacik, Hazara ve Türklerden oluşan "Kuzey İttifakını" destekleyerek "politik bir etki alanı" oluşturmuştur. 2001 sonrasında ise İran'ın hedefi, yaşanan nispi istikrar döneminden faydalanarak Afganistan'da "ekonomik etki alanı" yaratmanın yanı sıra geleneksel rakibi ABD ve ideolojik düşmanı DEAŞ'ın bu ülkedeki nüfuzuna karşı mücadele etmek olmuştur. Günümüzde ise Tahran'ın hedefi Washington-Riyad-İslamabad ekseninden uzak, kendi nüfuz ve etkinliğinin güçlü olduğu bir Kabil yönetimi oluşturmaktır. Bu çalışmada İran'ın Afganistan stratejisi kapsamında Taliban'la geliştirdiği ilişki genel hatlarıyla ele alınmıştır.

Tarihî Arka Plan

Dil ve mezhep yakınlığı sebebiyle Afganistan'ı doğal nüfuz alanı olarak gören İran İslam Cumhuriyeti kuruluşundan bu yana Afganistan'daki gelişmelerle yakından ilgili olmuştur. Batı ile rekabet çerçevesinde Sovyetler Birliği'nin desteğine duyulan ihtiyaç ve 1980'ler boyunca devam eden İran-Irak Savaşı, Tahran'ın Sovyetlerin işgali altında olduğu dönemde Afganistan'daki gelişmelere nispeten mesafeli durmasına neden olurken Sovyetlerin Afganistan'dan çekilmesi sonrasında ise giderek artan müdahaleci bir tavır içerisinde olmasına sebep olmuştur. Sovyetlerin Afganistan işgali, İran-ABD arasında on yıllardır süren stratejik iş birliğini sona erdiren ve iki eski müttefiki acımasız iki düşmana çeviren "Tahran rehine krizinin" yaşandığı bir döneme denk gelmiştir. Bu kriz sebebiyle uluslararası toplumdan iyice tecrit edilen Tahran, Batı'ya karşı Sovyetlerin desteğine ihtiyaç hisseder hâle gelmiştir. Dönemin Tahran yönetimi, Sovyetlerin Afganistan işgalini kınasa da Afganistan'a yönelik politikalarının Moskova ile ilişkilere zarar vermemesine dikkat etmiştir.[2] Dahası İran bu dönemde Afganistan

1 Hafizullah Emadi, "Exporting Iran's Revolution", Middle Eastern Studies, Cilt 31, Sayı 1, Ocak 1995, s. 1-10.
2 Adam Tarock, "The Politics of the Pipeline", Third World Quarterly, Cilt 20, Sayı 4, Ağustos 1999, s. 805.

kartını; Moskova'dan taviz koparmak, savaşmakta olduğu Irak hükûmetine Sovyetler Birliği tarafından verilen silahları sınırlandırmak ve ABD tehdidine karşı Sovyetler Birliği'ni dengeleyici bir güç olarak kullanmak gibi hususlarda etkili bir araç olarak kullanmıştır.[3] Sovyetler Birliği'nin ülkeden çekilmesi ve İran-Irak Savaşı'nın sona ermesi Tahran'ı Afganistan meselelerinde daha iddialı hâle getirmiştir. Sovyetler Birliği'nin Afganistan'dan çekilmesini karara bağlayan 1988 Cenevre Antlaşması'na göre savaşa müdahil olan ülkeler, Aralık 1991 itibarıyla çatışan taraflara askerî desteği tamamen kesme taahhüdünde bulunmuştur. Sovyetler Birliği ve ABD gibi iki süper gücün bölgeden çekilmesinin oluşturduğu boşluk Afganistan'ın Suudi Arabistan, Pakistan ve İran arasında şiddetli vekalet savaşının yaşandığı bir alana dönüşmesine zemin hazırlamıştır. Bu süreçte İran, "Kabil-İslamabad-Riyad" eksenine karşı Tacik, Hazara ve Türklerden oluşan "Kuzey İttifakını" destekleyerek siyasi nüfuz alanını genişletme çabasında olmuştur. İran'ın bölgesel rakibi Suudi Arabistan'ın güdümünde hareket eden radikal Sünni bir örgüt olan Taliban'ın ortaya çıkışının oluşturduğu tehdit algısı, Taliban iktidarı altındaki Afganistan'la 600 kilometrelik ortak sınırın güvensiz hâle gelmesi ve buna bağlı olarak uyuşturucu ve insan kaçakçılığının artması ve mülteci sorunu, Tahran'ın 1990'lar boyunca Afganistan'a yönelik politikasını belirleyen başlıca faktörler olmuştur. Fakat Kuzey İttifakı'nın Taliban karşısında başarısızlığa uğraması ve Taliban'ın Afganistan'da giderek etki alanını genişletmesiyle Tahran'ın hissettiği tehdit algısı da büyümüştür. Bu bağlamda Afganistan'ın kuzeyindeki Mezar-i Şerif kentinin Ağustos 1998'de Taliban tarafından ele geçirilmesi sonrası yaşanan olaylar, Tahran'ın Taliban'a yönelik tehdit algısının yersiz olmadığını kanıtlamıştır. Taliban kuvvetlerinin söz konusu şehirdeki İran Konsolosluğu'nu basarak sekizi diplomat biri gazeteci olmak üzere dokuz İran vatandaşını öldürmesi İran ile Taliban'ı savaşın eşiğine getirmiştir. Bu olaydan sonra Tahran yönetimi Taliban'a misillemede bulunmak için doğu sınırına 200.00 asker yığmıştır.[4] Dönemin İran Cumhurbaşkanı Muhammed Hatemi ve Haşimi Rafsancani gibi bazı üst düzey İranlı yetkililerin Taliban'la doğrudan bir savaşa girmek istememesi olası bir savaşı önlemiştir. İran'ın sert söylemine rağmen harekete geçememesinden cesaret alan Taliban yönetimi, Afganistan'da İran karşıtı söylem ve eylemlerine devam etmiştir. Taliban, İran'la bağlantısı olan kültür ve eğitim merkezlerini kapatmış ve büyük bir kuraklığın yaşandığı bir dönemde Batı İran'daki yerleşim birimlerinin büyük oranda içme ve tarım suyunun karşılandığı Helmend Nehri'ni kapatarak Tahran yönetimini zor durumda bırakmıştır.[5] Kısacası 1996-2001 yılları, Tahran-Kabil ilişkilerinde kriz ve tehdit algısının en üst düzeyde olduğu bir zaman aralığı olmuştur.

2001 Sonrası İran'ın Afganistan Politikası

11 Eylül 2001 saldırıları İran açısından yeni fırsat ve tehditler ortaya çıkarmıştır. Bir taraftan İran'ın büyük bir tehdit olarak gördüğü Taliban bu ülkenin sınırlarından temizlenirken diğer taraftan da geleneksel düşman olarak gördüğü ABD ile komşu olmak Tahran'ı ciddi anlamda bir ikilem içerisinde bırakmıştır. Fakat Taliban iktidarında Afganistan sınırının insan ve uyuşturucu kaçakçılığı açısından güvensiz hâle gelmesi, Taliban gibi güçlü radikal Sünni bir örgütün İran'ın içindeki Sünni Beluçları İran'a karşı harekete geçireceği endişesi, Taliban'ın İran'ın bölgesel rakibi Suudi Arabistan tarafından bir "maşa" olarak Tahran'a karşı kullanılma ihtimali ve mülteci sorunu gibi hususlar nedeniyle Tahran, ABD'nin Afganistan işgaline yeşil ışık yakmıştır.[6] Dönemin İran Cumhurbaşkanı Muhammed Hatemi yaptığı açıklamada, ABD'nin Afganistan işgalini kınasa da durumu "BM'nin kararına saygı duyarız şeklinde" bir ifadeyle geçiştirmiştir.[7] Yukarıda işaret edilen nedenlerden ötürü 2001 sonrası dönemde, Afganistan'ın istikrarından yana bir politika izleyen Tahran

3 Mohsin M. Milani, "Iran's Policy Towards Afghanistan", The Middle East Journal, Cilt 60, Sayı 2, Bahar 2006, s. 237.

4 Milani, a.g.e., s. 245.
5 Milani, a.g.e., s. 245.
6 Bkz., https://bit.ly/2Mxu4Rq, Erişim Tarihi: 15.01.2019.
7 Kaveh Afrasyabi ve Abbas Maliki, "Iran's Foreign Policy After 11 September", The Brown Journal of World Affairs, Cilt 9, Sayı 2, Bahar 2003, s. 257-260.

bir taraftan müttefik olarak gördüğü Hazaraları ve Tacikleri desteklerken diğer taraftan da yeni oluşturulan hükûmete yardım etmeye çalışmıştır. Dahası Afganistan'ın yeniden inşası için düzenlenen 2002 Tokyo Konferansında 650 milyon dolarlık bir mali yardım taahhüdünde bulunmuştur.[8] Ayrıca İran, Hazaralarla ve Taciklerle geliştirdiği yakın iş birliği sayesinde Afganistan'da Taliban döneminde kaybettiği nüfuzunu yeniden güçlendirmeye çalışmıştır. Ekonomik alanda da etkili olan İran, iki ülke arasında 2001 yılında 60 milyon dolar civarında olan ticaret hacmini 2011-2012 itibariyle 2 milyar dolara kadar yükseltmeyi başarmıştır.[9] Mülteci sorununu da kalıcı olarak çözmek için bazı girişimlerde bulunan Tahran bu dönemde yaklaşık 1 milyon Afganistanlı sığınmacının Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliğinin yardımıyla ülkesine geri gönderilmesini sağlamıştır. Kısacası 11 Eylül 2001'in hemen öncesinde ve sonrasında meydana gelen gelişmeler, Tahran ve Washington'un Afganistan'daki politikalarının geçici bir süreliğine uyum içerisinde seyretmesine neden olmuştur.

Ancak ABD ve İran arasındaki bu uyum süreci uzun sürmemiş ve 2004 sonrasında ilişkiler yeniden gerginleşmiştir. Özellikle 2002 yılında dönemin ABD başkanı George W. Bush'un Irak ve Kuzey Kore'nin yanında İran'ı da "şer ekseni" arasında saymasıyla gerginleşmeye başlayan ilişkiler, ABD'nin bölgeye kalıcı olarak yerleşme hedefinin de ortaya çıkmasıyla çatışmacı bir hâl almıştır. ABD'nin Afganistan gibi sınır komşusu olan bir bölgeye yerleşmesini ulusal güvenliği açısından ciddi bir tehdidi olarak gören İran, Afganistan'da uzun süreli bir ABD varlığını sabote etmek için arayışlara girmiştir.

Taliban'la İlk Temaslar

Tahran uzun yıllar Taliban'ı ideolojik bir düşman ve terörist bir örgüt olarak tanımlamış ve Taliban'la herhangi bir iletişim kurmaya yanaşmamıştır. Ne var ki değişen konjonktür ve sahadaki gelişmeler, İran'ın Taliban politikasında köklü bir değişikliğe gitmesine sebep olmuştur. Özellikle ABD'nin bölgedeki uzun süreli varlığının yanı sıra DEAŞ'ın Afganistan'da bir tehdit unsuru olarak yükselişi, Tahran'ı Taliban'a yönelik tutum değişikliğine gitmeye itmiştir. Bu bağlamda İran hem ABD'nin Afganistan'daki varlığına hem de DEAŞ'ın İran'ın sınır bölgesindeki nüfuzuna karşı mücadele için eski ideolojik düşmanı Taliban'la iş birliği arayışına girmiştir. İlk kez 2009 yılında uluslararası basınca gündeme getirilen İran-Taliban iş birliği 2013-2014 yıllarına doğru zirveye ulaşmıştır. Zira 2014'te Tahran'a daha yakın olan Hamid Karzai'nin yerine ABD'nin Afganistan'daki varlığının devamını öngören "Stratejik Ortaklık" anlaşmasını iktidara gelir gelmez imzalayacağını söyleyen Eşref Gani, Afganistan'ın yeni Cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir. Tahran yönetimi, ABD'nin bölgedeki uzun süreli varlığından duyduğu rahatsızlık nedeniyle uzun yıllar bu anlaşmayı engellemek için çabalamış ve Karzai döneminde bu çabasında başarılı olmuştur. Fakat Eşref Gani'nin 2014 yılında Cumhurbaşkanı seçilmesiyle ABD'nin Afganistan'daki misyonunu on seneliğine uzatan "Stratejik Ortaklık" anlaşmasının Tahran'ın aksi yöndeki çabalarına rağmen imzalanması ve DEAŞ'ın Afganistan'da giderek artan nüfuzu İran'ın Taliban'la yakınlaşmasındaki belirleyici faktörler olmuştur. Bu çerçevede İran, 2014'ten itibaren Taliban'a yoğun bir şekilde eğitim, silah, lojistik desteği vermeye başlamıştır.[10] Özellikle 8 Mayıs 2018'de Trump yönetiminin nükleer anlaşmadan çekilmesinden sonra Tahran, Taliban üzerindeki nüfuzunu daha agresif bir şekilde kullanmaya başlamıştır. 2018'in ikinci yarısından itibaren Taliban, Afganistan'ın İran sınırında bulunan kentlerine yoğun ve geniş çaplı saldırılar gerçekleştirmiştir. Söz konusu çatışmalarda Taliban savaşçıları tarafından kullanılan çok sayıda İran yapımı silah ve mühimmat ele geçirilmiş ve canlı olarak ele geçirilen Taliban savaşçılarının İran'daki eğitim kamplarında Devrim Muhafızları tarafından askerî eğitimden geçirildikten sonra Afganistan'a sa-

8 Bkz., http://www1.rfi.fr/actufa/articles/098/article_1039.asp, Erişim Tarihi: 18.01.2018.
9 BBC, http://www.bbc.com/persian/business-45481517, Erişim Tarihi: 17.01.2019.
10 The Guardian, https://www.theguardian.com/world/2016/may/23/death-of-mullah-mansoor-highlights-talibans-links-with-iran, Erişim Tarihi: 20.01.2019.

vaşmak üzere gönderildiklerine ilişkin itiraflar, ulusal ve uluslararası basına yansımıştır.[11] Bu çatışmalar sonucunda, İran'ın sınır bölgesinde DEAŞ varlığı azalırken Taliban'ın nüfuzu artmış ve ABD tarafından desteklenen Afganistan merkezi hükûmeti birçok bölgede kontrolü Taliban'a bırakmak zorunda kalmıştır.

Günümüzde İran-Taliban İlişkileri

Afganistan ve Amerikalı yetkililerinin 2018'in ikinci yarısından itibaren Afganistan-İran sınırında bulunan kentlere yönelik Taliban tarafından düzenlenen yoğun ve geniş çaplı saldırılardan Tahran'ı sorumlu tutan açıklamaları dikkat çekmişti.[12] Trump yönetiminin 8 Mayıs 2018'de ülkesini nükleer anlaşmadan çekmesine bağlı olarak Washington-Tahran hattında yükselen gerginlikle ilişkilendirilen Taliban saldırıları, Tahran'ın ABD'ye birçok yönden misillemede bulunabileceği mesajını vermek istemesi olarak yorumlanmıştı. Trump yönetiminin ülkesini nükleer anlaşmadan çekmesiyle Washington-Tahran hattında yükselen gerginliğin ardından Tahran, ABD'ye misillemede bulunmak için Taliban'la iş birliğini artırmıştır. Bugünlerde ise Trump yönetiminin Suriye'den sonra Afganistan'dan da çekilmeye hazırlandığı iddialarına paralel olarak Tahran-Taliban temasları artmış durumdadır. Geçmişe nazaran Tahran yönetimi artık Taliban'la ilişkisini gizleme gereği bile duymamaktadır. 26 Aralık 2018'de resmî bir ziyaret kapsamında Kabil'de bulunan İran Ulusal Güvenlik Yüksek Konseyi Sekreteri Ali Şemhani ülkesinin bir süredir Taliban'la görüştüğünü açıkladıktan sonra benzer görüşmelerin ileride de devam edeceğini vurgulamıştır.[13] Böylelikle son yıllarda sıkça gündeme getirilen Tahran-Taliban iş birliği iddiaları ilk kez üst düzey bir İranlı yetkili tarafından teyit edilmiş olurken Şemhani'nin ziyaretinden dört gün sonra bu defa Taliban heyeti Tahran'ı ziyaret etmiştir. İlerleyen günlerde de İran Dışişleri Bakanı dahil pek çok üst düzey İranlı yetkili tarafından Tahran-Taliban iş birliğine ilişkin açıklamalar gelmiştir.

İran'ın Stratejik Hedefleri

ABD'nin Afganistan'daki birliklerini çekmeye hazırlandığına ilişkin iddialarının gündeme geldiği bir ortamda resmiyet kazanan İran-Taliban iş birliği, Tahran'ın muhtemel hedef ve amaçlarına ilişkin cevaplanması gereken pek çok soruyu da beraberinde getirmiştir. Tahran'ın öncelikli hedefi, Afganistan'da ABD öncülüğünde başlatılan barış görüşmeleri ve sonrasında ortaya çıkacak yeni oluşumda söz sahibi aktörlerden biri olmaktır. Bilindiği üzere Trump yönetimi, ABD tarihinin en uzun savaşını bitirmek amacıyla Temmuz 2018'den beri Taliban'la bir müzakere süreci başlatmıştır. Bu kapsamda Temmuz, Ağustos ve Eylül aylarında Taliban delegeleriyle görüşmeler gerçekleştiren ABD heyeti son olarak da 17 Aralık 2018'de Birleşik Arap Emirlikleri'nin Başkenti Abu Dabi'de Taliban temsilcileriyle bir araya gelmiştir. Üç gün süren görüşmelerde ABD heyetinin yanı sıra Taliban üzerinde nüfuz sahibi olduğu düşünülen Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri ve Pakistan delegeleri de yer almıştır. Söz konusu toplantıdan hemen sonra Trump yönetiminin Suriye'nin ardından Afganistan'dan da askerlerini süratle çekmeye hazırlandığına ilişkin iddialar daha yüksek sesle dillendirilmeye başlarken Tahran-Taliban arasındaki görüşme trafiği de hızlanmıştır. İran karşıtı Körfez ülkelerinin "barış sürecinde" bu denli aktif olması Tahran'ı harekete geçirmiştir. Zira Tahran, kendisinin dâhil olmadığı ve dahası geleneksel rakipleri olan ABD ve Körfez ülkelerinin etkinliği altında yürütülen bir süreci kendi güvenliği için bir tehdit olarak değerlendirmektedir. Dolayısıyla Taliban'la olan bağını güçlendirerek hem bu örgütü Körfez ülkelerinin kontrolüne bırakmamayı hem de örgütle olan bağını kullanarak Afgan hükûmeti üzerinde nüfuz elde etmeyi amaçlamaktadır. Öte yandan her geçen gün uluslararası meşruiyet ve Afganistan'daki etki alanını genişleten Taliban'la iş birliği yapmanın uzun vadede kendisine önemli avantaj sağlayacağını düşünmektedir. Nitekim Dışişleri

11 The Guardian, https://www.theguardian.com/world/2010/jul/25/iran-backing-taliban-alqaida-afghanistan, Erişim Tarihi: 20.01.2019.
12 Middle East Institute, https://www.mei.edu/publications/afghan-us-officials-say-iran-arming-taliban, Erişim Tarihi: 21.01.2019.
13 Almonitor, https://www.al-monitor.com/pulse/originals/2018/12/iran-taliban-talks-dialogue-afghanistan-war-trump-us.html, Erişim Tarihi: 21.01.2019.

Bakanı Cevad Zarif, 9 Ocak 2018'de Hindistan'ın NDTV televizyonuna verdiği röportajda, Taliban'ın Afganistan'ın geleceğinde rol oynamasının kaçınılmaz olduğunu ifade etmiştir.[14] İran, Taliban üzerindeki nüfuzunu kullanmak suretiyle hem mevcut Afganistan hükûmeti üzerinde hem de yeni süreçte şekillenecek Afganistan siyasetinde etkili olarak bu ülkede çıkar ve nüfuz alanlarını genişletme çabasındadır.

Örneğin Afganistan'da doğup İran topraklarına dökülen nehirlerin paylaşımı Tahran-Kabil hattındaki en önemli gerilim noktalarından biridir. Son yıllarda ciddi kuraklıkla mücadele eden Doğu İran'daki yerleşim bölgelerinin su ihtiyacı, kaynağını Afganistan'dan alan nehirlerden karşılanmaktadır. Bu sebeple son yıllarda bölgede Afganistan hükûmetinin başlattığı baraj inşaatı projeleri nedeniyle İran topraklarına akan su miktarının azalması Tahran'ı rahatsız etmektedir. Helmend Nehri'nin paylaşımına ilişkin iki ülke arasında yapılan 1973 Anlaşması gereği İran'ın hakkı olan suyun alamadığını öne süren İranlı yetkililer, Kabil yönetimini misillemede bulunmakla tehdit etmiştir. Hâlihazırdaki Cumhurbaşkanı Gani döneminde konuyu birçok defa gündeme getirmesine rağmen sonuç alamayan Tahran, Taliban'ı kullanarak söz konusu baraj inşaatlarını sabote etmek için girişimlerde bulunmuştur.[15] Nitekim Afganistanlı yetkililer de son yıllarda Taliban tarafından söz konusu barajlara yönelik düzenlenen saldırıların arkasında Tahran'ın olduğunu öne sürmüştür.[16] Dolayısıyla İran İslam Cumhuriyeti, bu konuda taviz koparmak için Taliban üzerindeki nüfuzunu Afganistan hükûmetine karşı bir koz olarak kullanmayı hedeflemektedir.

İran'ın ekonomik olarak da Afganistan'da çıkarları bulunmaktadır. ABD yaptırımları dolayısıyla oldukça yıpranan İran ekonomisi için Afganistan, Orta Asya'ya açılan bir kapı işlevi görebilir. İran aynı zamanda Afganistan'ın en büyük ticaret ortaklarından biridir. 2018'in ilk beş ayında 1 milyar dolardan fazla ihracatla Afganistan, İran'ın önemli ihracat ülkeleri arasındadır.[17] Son olarak her daim kendisi için büyük güvenlik tehdidi oluşturan radikal İslamcı grupların sınır bölgelerindeki nüfuzuyla mücadele de İran için oldukça önemli bir konudur. İran, Taliban aracılığıyla özellikle Farah, Nimruz ve Helmend gibi İran sınırındaki şehirlerde DEAŞ gibi mezhepçi örgütlerin gelişmesine engel olmayı hedeflemektedir. Nitekim DEAŞ'ın Afganistan'a sıçramasından sonra örgütün önemli merkezlerinden biri hâline gelen İran sınırındaki Farah vilayeti, Taliban'ın son dönemde gerçekleştirdiği yoğun saldırılar sonrasında DEAŞ varlığından temizlenmiştir.

Sonuç

Hem coğrafi hem de dil ve mezhep yakınlığı sebebiyle Afganistan'ı doğal nüfuz alanı olarak gören İran İslam Cumhuriyeti, kurulduğundan beri bu ülkede etki alanını genişletme çabası içerisinde olmuştur. 1979'dan günümüze Afganistan'a yönelik stratejisinde çeşitli yollara başvuran Tahran'ın Afganistan politikası konjonktürel gelişmelere bağlı olarak şekillenmiştir. İran-Irak Savaşı ve Batı'ya karşı denge unsuru olarak Sovyetler Birliğinin siyasi desteğine duyulan ihtiyaç, Afganistan'ın Sovyet işgali altında olduğu dönemde Tahran'ı ihtiyatlı bir dış politikaya sevk etmiştir. Ne var ki bu ihtiyatlı politika, Afganistan'da Sovyet işgali dönemi boyunca İran'ı Şii örgütlerle temas kurmaktan alıkoymamıştır. Afganistan'daki iç savaştan kaçıp İran'a sığınan Hazaraları örgütleyerek Irak Savaşında cepheye süren Tahran, aynı zamanda Afganistan'daki merkezi hükûmete karşı mücadele veren Şii direniş örgütleri için bir üs noktası olmuştur.

Afganistan'ın Sovyet işgalinde olduğu dönemde ülkede yaşanan istikrasızlığın sebep olduğu sınır güvenliği ve göç sorunuyla uğraşmak zorunda kalan Tahran, Sovyetlerin bölgeden çekilmesi sonrasında ise ABD ve bölgesel müttefiki Körfez ülkeleriyle yürüttüğü rekabet sebebiyle Afganistan'daki gelişmelere daha fazla müdahil olmuştur.

14 BBC Persian, http://www.bbc.com/persian/afghanistan-46794881, Erişim Tarihi: 20.01.2019.
15 Radio Free Europe, https://bit.ly/2GmLCic, Erişim Tarihi: 20.01.2019.
16 The Guradian, https://www.theguardian.com/world/iran-blog/2015/oct/15/afghanistan-iran-herat-water-battle, Erişim Tarihi: 20.01.2019.

17 https://bit.ly/2HvXVLq, Erişim Tarihi: 21.01.2019.

İran Afganistan'daki hedeflerine ulaşmak için çeşitli söylemler geliştirmektedir. Kültürel ve dinî bağları kullanarak Hazaralar ve Tacikler üzerinde ideolojik nüfuz alanı yaratan İran, Hazara, Tacik ve Türk gruplardan meydana gelen Kuzey İttifakı'nı destekleyerek ülkede politik etki alanı yaratmıştır. Bu noktada İran'ın Şii Hazaralar haricinde Sünni Taciklerle de kurduğu bağ, İran'ın artık ideolojik ittifakların ötesine geçmeye başladığını göstermiştir. Suudi Arabistan gibi İran'ın bölgesel bir rakibinin kontrolünde radikal Sünni bir örgüt olarak orta çıkan Taliban'a karşı Kuzey İttifakını destekleyen Tahran, ittifakın Taliban karşısında başarısızlığa uğraması sonrası farklı kulvarlarda ittifak arayışına girme tecrübesini bu sefer büyük hasmı ABD ile iş birliği yaparak daha da arttırmıştır.

Ancak Taliban'ın devrilmesinden sonra ABD'nin bölgeye kalıcı olarak yerleşme niyetinin ortaya çıkması ve ilişkilerin giderek gerginleşmesi sebebiyle İran, yeniden bölgede ABD aleyhtarı çizgiye dönerek Taliban'la yakınlaşmıştır. Bu yakınlaşmanın önemli bir sebebi de DEAŞ'ın Horasan Grubu gibi Taliban'dan da radikal olan Vahhabi çizgideki hareketlerin yükselişidir.

Böylece İran'ın başlangıçta devrimin ideolojisine uygun olarak Afganistan Şiileriyle kurduğu ittifak, zamanın ve şartların değişmesiyle önce Amerika'yla sonra da Taliban gibi radikal Sünni bir örgütle dirsek temasına dönüşebilmiştir. Bu durum İran'ın en azından dış politikada artık ideolojik olarak bir yapı-bozum sürecine girdiğini, devrimin ilk yıllarındaki ideolojik vurgudan koptuğunu ve kendi çıkar ve nüfuzunu korumak uğruna her türlü pragmatik ilişki içerisine dâhil olduğunu göstermektedir. Başka bir deyişle, devrimin geçmişteki keskin iddialarına rağmen günümüzdeki İran İslam Cumhuriyeti, diplomasinin klasik kurallarına dönüş yapma yolunda hızla ilerlemektedir. Bu durum tıpkı Sovyetler Birliği'nin çöküş dönemine dış politikada gösterdiği pragmatik siyaseti akla getirmektedir.

1989'da Sovyetlerin Afganistan'dan çekilmesinin İran'a yeni fırsatlar sunmasına benzer şekilde, ABD'nin Afganistan'dan çekilmesi de bu ülkede daha fazla istikrarsızlığa ve siyasi boşluğa yol açabilir ve bu durum İran için bir fırsata dönüşebilir. Ayrıca bu yeni fırsat İran'a, Afganistan'da bulunan Hindistan ve Rusya gibi diğer aktörlerle ilişkilerini güçlendirme fırsatı da sağlayabilir. Afganistan'daki daha kapsamlı İran etkisi, İran'ın nükleer anlaşmazlığından kaynaklanan ekonomik ve politik baskıları hafifletmesine yardımcı olabilir. Öte yandan İran'ın bölgesel bir güçten "küresel bir güç olmaya" dönük çabaları sebebiyle devrimin kurucu ideolojisinden giderek kopmasının iç siyasetteki yansımaları ve ülke kaynaklarının bu kadar kompleks bir dış politikayı kaldırıp kaldıramayacağı konusu ise belirsizliğini korumaktadır. Bu bağlamda İran'ın; Taliban, Amerika ve Rusya'yla kurduğu pragmatik ittifakların yol açtığı yapı-bozum ve ideolojik çatlağın nasıl sonuçlar doğuracağı bilinmemektedir.

Kaynakça

- "ABD, Hatemi Döneminde Üç İranlı Diplomat ile Afganistan Hakkında Görüştü", Afganistan'ın Sesi, 15.01.2019, https://bit.ly/2Mxu4Rq.
- "ABD'nin Taliban'la Görüşmeye Başlamasından Sonra İran Taliban'la Bağı Olduğunu Açıkladı, Almonitor, 21.01.2019, https://www.almonitor.com/pulse/originals/2018/12/iran-taliban-talks-dialogue-afghanistan-war-trump-us.html.
- "Afganistan ve Amerikalı Yetkililer İran'ın Taliban'ı Silahlandırdığını Söylüyorlar", Middle East Institute, 21.01.2019, https://www.mei.edu/publications/afghan-us-officials-say-iran-arming-taliban.
- Afrasyabi, Kaveh, ve MALİKİ, Abbas, "Iran's Foreign Policy After 11 September", The Brown Journal of World Affairs, Cilt 9, Sayı 2, Bahar 2003, s. 252-263.
- Alagöz, Bilgehan ve KANDEMİR, Ekber, "11 Eylül Sonrası Dönemde Bölgesel Güvenlik ve İran'ın Afganistan Siyaseti", Turkish Journal of Middle Eastern Studies, Cilt 2, Sayı 2, 2015, s. 109-140.
- Emadı, Hafizullah, "Exporting Iran's Revolution" Middle Eastern Studies, Cilt 31, Sayı 1, Ocak 1995, s. 1-15.
- Hunter, Shireen, "Iran's Pragmatic Regional Policy", Journal of International Affairs, Cilt 56, Sayı. 2, Bahar 2003, s. 133-147.
- "İran Dış İşleri Bakanı: Taliban'ın Afganistan'ın Geleceğinde Rol Oynaması Kaçınılmazdır", BBC Persian, 20.01.2019, http://www.bbc.com/persian/afghanistan-46794881.
- "İran'dan Afganistan'a 650 Milyon Dolar Karşılıksız Yardım", RFI, 18.01.2019, http://www1.rfi.fr/actufa/articles/098/article_1039.asp.
- "İran'ın Afganistan'a Olan İhracatı Arttı", İktisat, 21.01.2019. https://bit.ly/2HvXVLq.
- "İran'ın Afganistan'daki Gizli Operasyonları", The Guardian, 20.01.2019, https://www.theguardian.com/world/2010/jul/25/iran-backing-taliban-alqaida-afghanistan.
- "İran-Afganistan Arasındaki Ticaret Hacmi Üç Milyar Dolara Yükseldi", BBC, 17.01.2019, http://www.bbc.com/persian/business-45481517.
- Milani, Mohsin, "Iran's Policy Towards Afghanistan", The Middle East Journal, Cilt 60, Sayı 2, Bahar 2006, s. 230-242.
- "Molla Mansur'un Ölümü İran-Taliban Bağını Ortaya Çıkardı", The Guardian, 20.01.2019, https://www.theguardian.com/world/2016/may/23/death-of-mullah-mansoor-highlights-talibans-links-with-iran.
- "Suyun Yükselen Maliyeti", The Guradian, 15.01.2019, https://www.theguardian.com/world/iran-blog/2015/oct/15/afghanistan-iran-herat-water-battle.
- Tarock, Adam "The Politics of the Pipeline", Third World Quarterly, Cilt 20, Sayı 4, Ağustos 1999, s. 795-812.
- "Yakalanan Taliban Militanı: İran'da Eğitim Aldım", Radio Free Europe, 20.01.2019, https://bit.ly/2GmLCic.

İRAM
İran Araştırmaları Merkezi

İRAM HAKKINDA

Yeni, bağımsız bir düşünce kuruluşu olan İran Araştırma Merkezi (İRAM), temel bir özelliğiyle ülkemizdeki diğer araştırma merkezlerinden farklılık göstermektedir. İRAM, yalnızca İran ve bağlantılı konular üzerine araştırmalar gerçekleştirmektedir. Ciddi bir kültürel ve tarihsel derinliğe sahip, Ortadoğu'daki siyasal etkinliği artan ve çok yönlü ilişkilere sahip olduğumuz komşu ülke İran ile ilgili konuları layıkıyla inceleyebilmek zaruret haline gelmiştir. İRAM'ın ana hedefi kamuoyunun birincil kaynaklardan doğru ve kapsamlı bilgi ve analize ulaşmasını sağlamaktır. İran ile ilgili konularda çalışma yapan akademisyenler ve araştırmacılar için çeşitli eğitim ve araştırma imkânları sunmayı ve alanda çalışan kişiler için ortak bir platform olmayı amaçlamaktadır. İran iç ve dış politikaları, ekonomisi ve toplumsal-kültürel yapısı alanlarında üretilen bilgiler, iki ülke arasındaki ilişkileri ve anlayışı geliştirmeye de katkı sağlayacaktır. Merkezimiz İran'da, Ortadoğu'da ve Batı'daki bilgi birikimini ülkemize ve ülkemizdeki birikimi de dünya kamuoyuna taşıyacak kadroya sahiptir.

İRAM
İran Araştırmaları Merkezi

Oğuzlar Mh. 1397. Sk. No: 14 06520 Çankaya / Balgat - Ankara / Türkiye
Tel: +90 312 284 55 02 - 03 Faks: +90 312 284 55 04
e-mail: info@iramcenter.org www.iramcenter.org

"Bu çalışmanın tüm telif hakları İran Araştırmaları Merkezi'ne (İRAM) aittir"